

Clověk, nebo planeta: Falešné dilema

Article by Chris Vrettos

February 13, 2024

Jedinou cestou, jak odvrátit klimatický kolaps, je přijmout fakt, že řešení krize musí být hluboce sociální. Právě ohled na nejslabší se má stát podstatou nového levicového populismu. Jeho východiskem může být důraz na komunitní energetiku.

Zhoubným rysem globální klimatické politiky je její rozpolcenost. Ačkoli OSN každý rok vydává stále ostřejší varování, že lidstvo v důsledku pokračujících investic do fosilních paliv vstoupilo do období „klimatického chaosu“, vlády od Řecka po Guyanu a od USA po Spojené arabské emiráty nepřestávají opakovat ohrané fráze o „energetické bezpečnosti“ či „tržní dynamice“ a dál rozšiřují fosilní infrastrukturu jako nikdy v dějinách.

První krok: uznat skutečný rozsah klimatické katastrofy

Pravice se čím dál tím víc uchyluje k ultralibertariánským, protivědeckým a konspiračním teoriím, jimiž ospravedlňuje svůj odpor ke klimatické politice. Progresivisté včetně sociálních demokratů a zelených se však nezmohou na přesvědčivou reakci. Dosavadní klimatická opatření — která rozhodně nejsou redistributivní, nezabývají se (uhlíkovými) nerovnostmi a neuplatňují mezioborový přístup — se prosazují stále obtížněji.

S postupujícím prohlubováním socioekonomických rozdílů dochází trpělivost voličům i ve vyspělých demokraciích, jako je Německo nebo Švédsko. Vzestup německé Alternative für Deutschland (AfD) je částečně spojen s odporem vůči zákonu o vytápění budov, stěžejnímu návrhu Zelených, o němž se vedly ostré spory i v rámci vládnoucí koalice.

Krajní pravice ale nemluví o extrémní uhlíkové nerovnosti, která je jednou z příčin probíhajícího klimatického kolapsu. A není to žádná náhoda: navzdory explicitnímu protisystémovému vystupování nejsou totiž fašisté a jejich ideologie produktem ničeho jiného než (pozdní fáze) kapitalismu — od hitlerovského Německa až k Trumpovi či Bolsonarovi.

Čím blíže jsme sociálním a klimatickým bodům zlomu, tím méně zabírají centristická a reformistická řešení ve stylu osmdesátých let. Občané, po nichž se žádá, aby zásadně změnili způsob vytápění svých domovů, dojíždění do práce či stravování, budou těžko akceptovat jen mírné uhlíkové zdanění soukromých letadel, která by měla být zcela zakázána, nebo jednorázové solidární daně na ropné společnosti s miliardovými obraty, které by měly být znárodněny a zrušeny.

Vlády musí začít čelit rozsahu klimatické katastrofy v celého jeho šíři. Musí otevřeně přiznat, že klimatické modely s body zlomu nepočítají a že „bezpečný“ uhlíkový rozpočet je v kontextu nejnovějších vědeckých poznatků o klimatu ve skutečnosti mnohem omezenější, než se dosud předpokládalo. Vyspělé země musí radikálně zintenzivnit snižování emisí a dosáhnout uhlíkové neutrality do poloviny třicátých let a záporné uhlíkové bilance do čtyřicátých let, chtějí-li zachovat alespoň trochu fungující společnost.

Globální oteplování zrychluje takovou měrou, že se vědecké klimatické modely, které byly ještě před

časem pokládáné za přemrštěné a katastrofické, ukazují jako slabý odvar toho, co nás ve skutečnosti čeká. Opatření, jež byla ještě před dvěma lety považována za radikální — například apel na ukončení veškerého využívání fosilních paliv v přelomové zprávě IEA z roku 2021 —, se mezitím stala naprosto nedostatečnými.

Ve skutečnosti musí většina — tj. šedesát procent — zásob fosilních paliv zůstat pod zemí. Jen tak máme aspoň padesátiprocentní šanci, že se globální oteplení omezí na 1,5 °C. Ve zprávě IEA ze září 2023 se už správně zdůrazňuje, že stávající naleziště a doly musí být uzavřeny mnohem dříve, než se ještě nedávno plánovalo.

Sociálně spravedlivou klimatickou politiku

Řešení této krize si žádá odvážný a pevný postoj. Před vládami tak stojí nesmírně náročný úkol: musí začít všem, kdo nesou vinu za současnou situaci, měřit stejným metrem. Nevyhnou se proto konfrontaci s vojensko-průmyslovým komplexem, s fosilními korporacemi ani s průmyslovou a zemědělskou lobby.

Stejně tak nevyhnutelné je odmítnout nihilismus umírněných politiků, kteří posledních třicet let dokázali jen slibovat a potřebné kroky soustavně odkládali. Možná se tím ocitneme mimo hřiště seriózní politiky, ale populistická a zároveň radikálně realistická rétorika, která nadchne a inspiruje, je cestou k široké lidové podpoře.

Řekněme to naplno: na výběr nemáme jen nihilistickou politiku mírného pokroku v mezích zákona a vzmáhající se krajní pravici. Existuje i třetí cesta. Teorie „post-růstu“ přináší ucelený soubor představ, jak místo zisku a hospodářského růstu upřednostnit péči o lidský blahobyt a udržitelné životní prostředí.

Připomíná post-růstová koncepce způsob, jímž se na svět dívají původní národy? Nebo jde o aktivistický konstrukt či vznikající akademický obor? Post-růst je tím i oním. Je superhrdinou z kresleného filmu, který nás přichází zachránit ze spárů zloduchů — fosilních kapitalistů.

Ale žerty stranou, síla post-růstové myšlenky spočívá v pojmenování ekonomických praxí a technologických postupů, jichž se musíme zbavit, jako je průmyslově produkované maso, záměrné snižování životnosti výrobků, zbrojní průmysl, fosilní paliva, a v otevření diskuse o tom, k čemu bychom měli směřovat — komunitní energetika a zemědělství, plošné zavedení veřejně financovaného školství a zdravotnictví.

Koncept post-růstu tak nabízí východisko pro levicově zelené a progresivní koalice — politiku, která se sebevědomě staví proti tomu, co je špatné, ale zároveň zůstává pluralitní, vstřícná a vizionářská.

„Militantní“ zeleno-rudá aliance musí být ovšem schopna oslovovat také širší a umírněnější část veřejnosti a utvářet velké koalice, bez nichž se radikální politické změny neuskuteční. Prvním krokem je osvojení představy, že „lidé a planeta mají přednost před ziskem“. Pokud se podaří takové ideje promítnout do konkrétních činů, dostanou se i do středu politické agendy.

Zelená politika musí akcentovat význam přerozdělování a ukázat, že je s to přinést okamžitou hospodářskou úlevu a citelné zlepšení každodenního žití. Z toho důvodu je nevyhnutelné vytvořit dlouho přehlížené spojení s pracujícími a odbory. Jen klimatické škody dnes působí evropské ekonomice — o té světové ani nemluvě — náklady v řádu miliard eur. Ekologičtí ekonomové by proto měli hlasitě hájit klimatickou politiku jako jedinou fiskálně odpovědnou cestu vpřed — a přesvědčit o tom také liberály a centristy.

Německá zkušenost s AfD a zákonem o vytápění budov ukazuje, že vymáhání zákazů a regulací bez dalších sociálních opatření jen s odvoláním na dlouhodobé cíle, jako je boj proti klimatickým změnám, zásadně nahrává krajně pravicovým populistům. Potřebujeme silnou a sociálně spravedlivou alternativu. Dobrou zprávou je, že řešení sociálních nerovností současně s klimatickou krizí je široce populární — pro jejich společné řešení se vyslovilo ohromujících 68 procent Evropanů.

Vymáhání zákazů a regulací bez dalších sociálních opatření jen s odvoláním na dlouhodobé cíle, jako je boj proti klimatickým změnám, zásadně nahrává krajně pravicovým populistům.

Ve světle sílící populistické a často defetistické rétoriky zaměřené proti opatřením na ochranu klimatu musí občanská společnost se vši vehemencí vyvracet falešné dilema stavějící „klima“ proti „lidem“. Musí naléhat na politické představitele, aby uplatňovali mezioborovou a intersekcionalní klimatickou politiku. Před nadcházejícími volbami do Evropského parlamentu v roce 2024 musí občanská společnost předložit návrhy konkrétních opatření, jež mohou státy podniknout k souběžnému prosazování sociální a klimatické spravedlnosti.

A takových opatření se nabízí celá řada. Tvorba energetických komunit může například zajistit rychlejší zavedení čisté energetiky a zároveň snížit účty zejména zranitelným domácnostem včetně zvýšení energetické bezpečnosti. Navzdory ostrým výpadům některých politiků vůči „uvědomělé“ klimatické politice ukazuje nová analýza REScoop.eu a CEE Bankwatch, že některé země už za účelem urychlení využívání čisté energie provádějí reformy a navyšují investice.

Analýza aktualizovaných Plánů obnovy a odolnosti, včetně příslušných částí REPowerEU, provedená v patnácti členských státech, ukazuje širokou podporu pro urychlené povolování, vyšší energetickou účinnost a využívání obnovitelných zdrojů energie. Reformy a rostoucí investice týkající se energetických společenství naznačují, že jednotlivé státy berou potřebu prosazovat takovou klimatickou politiku, jež je ve své podstatě sociálně spravedlivá, vážně.

□

Demokratická energie

Jakkoli není rozumné považovat za dobré pouze jedno řešení, komunitní energetice bychom měli věnovat mimořádnou pozornost. Na základě evropských směrnic jsou energetická společenství neziskovými subjekty, které vyjadřují post-růstovou vizi tím, že upřednostňují sociální a environmentální přínosy před ekonomickým ziskem. Energetická společenství nejsou inspirativní jen politicky, ale přinášejí i užitečná řešení pro každodenní život.

Energetická společenství představují právní formu, jejímž prostřednictvím mohou občané, malé a střední podniky, obce a další skupiny spoluvlastnit lokální projekty v oblasti obnovitelných zdrojů a mít z nich společný prospěch. Místní výroba zajišťuje levnější a bezpečnější přístup k energiím a poskytuje ochranu před kolísavým, ziskovým trhem s energiemi z fosilních paliv.

Energetické družstvo Tipperary v Irsku například nabízí komplexní služby občanům, kteří rekonstruují svá obydlí, a pomáhají místním dosáhnout velkých energetických úspor a tepelného komfortu. V Řecku

nabízí Energetické společenství Minoan bezplatně elektřinu desítkám domácností prostřednictvím středně velkých lokálních solárních projektů. Francouzský Enercoop vybírá od svých zákazníků nevelký poplatek, jež pak reinvestuje do renovací a dalších energeticky úsporných opatření pro energeticky chudé domácnosti.

Touto demokratizací produkce energetické komunity pomáhají zaplnit slepou skvrnu moderních „demokratických“ společností — skutečná demokracie totiž není možná bez demokracie ekonomické, včetně přímé kontroly občanů nad výrobou potravin a energií.

V čase klimatické krize jsou energetická společenství příkladem sociálně spravedlivých a redistributivních řešení. Uvažujme ale i o dalších opatřeních: co kdyby byly ambiciózní cíle vytyčené směrnicí o energetické náročnosti budov (EPBD) podpořeny půjčkami nebo granty s nulovým úrokem, financovanými ze zdrojů, jako je daň z častého létání?

Ilustrujme si to na příkladu Irska: představme si, že by se na největšího znečišťovatele v zemi 0,3 milionu tun CO₂ v roce 2022) uvalil poplatek a tyto peníze se vložily do systému hlubkových renovací určeného pro zranitelné domácnosti. Tyto renovace by pak byly zprostředkovány důvěryhodnými komunitními organizacemi, jako jsou právě místní energetická společenství.

Rozhodujícím kritériem účinné klimatické politiky je tedy to, nakolik ji lze ve vztahu k různým aktérům vnímat jako spravedlivou. Proč by měl irský občan přistoupit na rekonstrukci obydlí podle směrnice o energetické náročnosti nebo třeba na daň z masa — protože průmyslové zemědělství je dalším velkým problémem — , jestliže bude letecká společnost Ryanair, která se ve svých kampaních holedbá, jak se podílí na kompenzaci uhlíkových emisí, i nadále osvobozena od uhlíkové daně?

Ignorovat rostoucí sociální napětí je hrou s ohněm na sudu se střelným prachem. Odborníci a občanská společnost opakovaně varují, že chystané rozšíření obchodu s emisními povolenkami, které se bude týkat i dopravy a budov, nejspíš vyvolá silnou odezvu a nejvíce zasáhne právě ty nejzranitelnější.

Odborníci a občanská společnost proto vyzývají vlády, aby se namísto provizorního látání problémů dotováním nákladů na energie — což se mimochodem rovná nepřímým dotacím na fosilní paliva —, zaměřily na investice do strukturálních změn, jako jsou důkladné renovace, čisté vytápění a chlazení a (veřejná) elektromobilita. Tato opatření, zahrnutá v nedávných doporučeních Evropské komise o energetické chudobě, jsou politicky prozíravá — evropští spotřebitelé se bez nich totiž z energetické krize dostanou jen těžko.

Klimatická úzkost a naděje

V Řecku letos trvaly vlny veder až do poloviny listopadu. Klimatická úzkost pronikla do naší každodennosti a připravuje nás o radost, nadšení i plány do budoucna. Jaký má smysl o něco usilovat, když stejně všechno shoří? Zadostiučinění ve stylu „my jsme vám to říkali“ bohužel nikomu nepomůže, ztracený čas nevrátí a desetiletí nečinnosti establishmentu nevynahradí.

Vzhledem k tomu, že trh narůstající klimatickou úzkost zejména mezi mladými lidmi nevyřeší, musíme k němu bezodkladně vytvářet alternativy. Nadějně je, že takové postupy již nějakou dobu existují a většina z nich už je efektivní i z hlediska nákladů. Evropská environmentální kancelář upozorňuje, že pokud by se polovina dotací na fosilní paliva pro vytápění přesměřovala na tepelná čerpadla, mohla by Evropa do roku 2040 dosáhnout plně dekarbonizovaného systému vytápění.

*Nikdy v minulosti jsme nebyli současně tak blízko
katastrofě i utopii.*

Ač jsou počáteční náklady obvykle velmi vysoké (jako v případě komunitních projektů dálkového vytápění), veřejné národní a evropské fondy by mohly rizika výrazně snížit. Příkladem může být Nizozemsko, kde právě vzniká mnohamilionový veřejný investiční fond, který bude spravovat komunitní energetická organizace Energie Samen a jenž má zajistit vznik lokálně vlastněných projektů dálkového vytápění z obnovitelných zdrojů.

Příliš o tom nemluvíme, ale klimatická propast se rozevírá, vzájemná zpětná vazba odchylek zemského systému narůstá a schyluje se k hlubokým společenským otřesům. Potřebujeme proto vytvářet široké politické koalice, které dokážou naléhavost situace přetavit v přesvědčivý populistický příběh, který naštvě, povzbudí a především propojí.

Ačkoli prakticky nulový pokrok mezinárodní politiky při řešení klimatické a socioekonomické krize nedává na první pohled mnoho naděje, přece jen po celém světě nenápadně klíčí ekosocialistické ideje, nerůstové koncepce a horizontální způsoby správy, jako jsou právě energetická družstva.

Snad právě to drží moji klimatická úzkost v únosných mezích a poskytuje mi tolik potřebnou naději a touhu vytrvat. Ale možná jde jen o nezpracovaný hněv na kanibalský systém, který trhá na kusy předivo vzájemně propojující životní systémy na Zemi.

Nikdy v minulosti jsme nebyli současně tak blízko katastrofě i utopii. To, na čem v těchto těžkých časech skutečně záleží, je, aby naše vize a přesvědčení zůstaly neoblomné: evropští progresivisté se musí sjednotit v prosazování globální Zelené dohody založené na praktických, komunitních řešeních, která nenechají nikoho na holičkách.

Chris Vrettos works for REScoop.eu, the European Federation of Energy Cooperatives based in Belgium, and Electra Energy based in Greece. Both organisations promote the democratisation of the energy system.

Published February 13, 2024

Article in Czech

Translation available in English, Spanish

Published in the *Green European Journal*

Downloaded from <https://www.greeneuropeanjournal.eu/clovek-nebo-planeta-falesne-dilema/>

The Green European Journal offers analysis on current affairs, political ecology and the struggle for an alternative Europe. In print and online, the journal works to create an inclusive, multilingual and independent media space.

Sign up to the newsletter to receive our monthly Editor's Picks.